

Stockholm den 4 februari 2010

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

KLYS synpunkter på filmutredningens slutbetänkande Vägval för filmen SOU 2009:73

Presentation

KLYS - Konstnärliga och Litterära Yrkesutövarers Samarbetsnämnd - företräder cirka 30.000 konstnärligt yrkesverksamma i Sverige såsom författare, musikskapare, bildkonstnärer, dramatiker, regissörer, musiker, journalister och skådespelare. KLYS utgörs idag av 18 medlemsorganisationer som inom ramen för KLYS samarbetar i frågor av gemensamt intresse. Hit hör frågor om upphovsrätt, arbetsmarknad, yttrandefrihet och kulturell mångfald. KLYS företräder bl a de yrkesverksamma upphovsmän och utövande konstnärer som arbetar med skapandet av film och vars villkor är starkt beroende av den aktuella filmutredningens förslag.

Inledning

KLYS välkomnar den aktuella utredningen, som utgör en värdefull plattform för diskussion om den svenska filmens framtid. Det är enligt KLYS hög tid för en rejäl och offensiv filmpolitisk satsning. Framtidsutsikterna för ett filmavtal ser inte ljusa ut. KLYS har länge varit av uppfattningen att ett filmavtal enligt den modell som vi haft sen 1963 inte är önskvärd längre och vi förordar därför en statlig filmpolitik, som ska utgöra en viktig del av den nationella kulturpolitiken och genomsyras av de nationella kulturpolitiska målen om konstnärlig kvalitet, mångfald och nyskapande.

I riksdags- och regeringssammanhang uttalas ofta att de yrkesverksamma på kulturområdet ska kunna basera sin försörjning på ersättning från sitt konstnärliga arbete. Mot den bakgrunden måste ett klart uttalat villkor för att få del av statligt filmstöd vara att arbetet sker i enlighet med gällande kollektivavtal och att skälig ersättning för vidareutnyttjande av filmverken ska utgå till medverkande upphovsmän och utövande konstnärer. Hänsyn till upphovsmäns och utövande konstnärers ekonomiska och ideella rättigheter enligt upphovsrättslagen måste således tas vid utformningen av en framtida svensk filmpolitik.

2. Utvecklingen på filmområdet

Filmavtalets historia kommer att hinna bli exakt ett halvt sekel. En tid som präglats av enorma förändringar inom den rörliga bildens område. 1963 var filmen och dess öde en fråga för en mycket liten filmbransch: Idag är filmbranschen en allt mer expanderande sektor med allt fler intressenter. Då fanns det två visningsfönster, bio och television, nu kan vi inte räkna dem alla och än mindre sia om vad som komma skall.

Om det då krävdes en stor teknisk apparatur för att skapa film har var och en idag ett redskap i form av en mobiltelefon, som kan registrera händelser och sedan publicera dessa för den stora allmänheten. Vi är alla både sändare och mottagare i en utsträckning som inte ens fanns i den vildaste fantasi 1963. Allt detta tillsammans gör att filmen och dess framtid enligt KLYS måste lyftas ut ur den slutna krets som idag utgör stiftarna av filmavtalet. Då fanns det ett fåtal producenter, distributörer och biografägare som bestämde filmutbudet, idag har vi helt nya konstellationer av filmskapare och visningsfönster. Dessa står helt utanför vårt nuvarande system.

Det som skedde 1963 var att staten mot en 10%-ig avgift på biobiljetten gav branschen makten över svensk filmpolitik. Staten befriades från ett ansvar att ta sig an filmen, denna den modernaste av konstarter, på samma sätt som t ex konst, musik, litteratur och dans. Filmen skulle sköta sitt eget revir.

Sedan har vi sett en glidande förändring. I och med att intäkterna från biografavgiften inte räckt till har staten tagit på sig ett allt större ekonomiskt ansvar; idag ca 2/3 av finansieringen. I de senaste avtalen har också ytterligare en part kommit in, TV- bolagen. Trots denna förändring av avtalets finansiering är det ändå den grundläggande maktstrukturen från 1963 som kvarstår. De parter som då var dominerande på filmsidan är fortfarande de med makt, trots alla förändringar på området, både finansiellt och strukturellt.

Filmen i alla dess former är, jämte musiken, den konstform som når den största publiken, vilket utredningen också konstaterar.

Vi är alla medvetna om att medielandskapet är behärskat av ett enkelspråkigt idéinnehåll. Våra hem översvämmas av amerikanska TV-serier och på biograferna är det storfilmer från Hollywood som visas i salongerna. Detta samtidigt som världen håller på att drastiskt förändras. Vad kan vara viktigare då än att ge stöd och utrymme åt filmer som skildrar andra ideal och tankevärldar än de vi är vana vid?

Det borde vara den svenska filmpolitikens huvudmål att ge publiken här möjlighet att också få se de verk som vågar gå sina egna vägar, både innehållsligt och i uttrycket. Med den rådande ordningen kommer vi bara att konservera de förhållanden som existerar idag. Istället anser KLYS att regering och riksdag måste våga en förändring, och själv ställa sig i ledningen för det som idag saknas, nämligen en svensk filmpolitik. Filmen bör, liksom andra konstarter, åtnjuta ett samhällsligt stöd för skapande, uppvisande och forskning.

Det är riktigt att stödet till filmproduktion har en avgörande ekonomisk betydelse för så gott som hela den bransch det riktar sig till och att infrastrukturen inom produktion, distribution och visning är av betydelse för all form av film. Utredningen skriver att filmpolitiken måste omfatta både ett branshperspektiv och ett kulturperspektiv. KLYS håller med om det. Men i den nuvarande filmpolitiken med filmavtalet som grund har branshperspektivet fått för stor tyngd. Det är filmavtalets parter som formulerat dagordningen och kvalitetskriterierna har i stor utsträckning ersatts av kommersiella värderingar. Det har skett en glidning från konstnärliga kvalitetskriterier mot mer ekonomiska mål för verksamheten. KLYS tycker att filmen måste befrias från ett branschavtal och bli en del av den offentliga kulturpolitiken. De konstnärliga kriterierna måste sättas i förgrunden.

Det kan också konstateras att avsnitt 2, om utvecklingen på filmområdet, saknar analyser kring villkoren för de konstnärligt yrkesverksamma inom filmbranschen. Filmpolitiken måste enligt KLYS tillföras en betydligt starkare konstnärspolitisk dimension än idag.

3. Inriktning på de framtida insatserna för filmen

KLYS instämmer i utredningens uppfattning att det är fyra områden, nämligen främjande av värdefull svensk filmproduktion, spridning och visning av värdefull film, filmen som kulturarv samt internationellt kultursamarbete, som utgör hörnstenarna i en svensk filmpolitik, oavsett vilken organisation denna manifesterar sig i.

KLYS lämnar nedan kommentarer till de punkter som utredningen föreslår att de framtida insatserna för filmen ska syfta till.

** främja produktionen av värdefull svensk film och stimulera svensk films utveckling*

KLYS kan ställa sig bakom utredningens egen formulering: (.citerar utredningen)
”En politik som stöder svensk filmproduktion bör främja den svenska filmens kvalitet och utveckling. Det kan gälla såväl det filmiska hantverket som konstnärliga värden eller angelägenhetsgrad, såväl filmer med brett publikt tilltal som filmer som utmanar och ställer krav på publiken. Att upprätthålla och utveckla kvaliteten i svensk film är nödvändigt för en livskraftig svensk filmproduktion.” Dock anser KLYS att kvalitetsbegreppet under senare år befunnit sig på ett sluttande plan. Filmutredningen hävdar vidare: ”Kvalitet bör samtidigt ses som ett levande begrepp, som kan utmanas och omprövas.” Visst, allt ska tåla granskning och omprövning, men detta måste inte betyda urvattning.

** främja spridning och visning av värdefull film i olika visningsformer i hela landet*

Här instämmer KLYS med utredningen när den konstaterar att filmpolitiken måste moderniseras på detta område. Om biograf och television länge var allena rådande när det gällde hur film distribuerades, har vi nu ett oräkneligt antal visningsfönster, och fler kommer. Filmpolitiken och dess uttolkare på departement och filminstitut måste ha en beredskap och öppenhet för olika visningsformer. Synen bör vara att vart och ett av dessa filmverk har sin individuella distributionsplan. Samtliga stödordningar bör vara plattformsnutrala. Det viktiga måste enligt KLYS vara att filmen hittar sin publik oavsett hur filmen sprids.

Ett stort problem är att vi har en monopolliknande situation på biografmarknaden. Ett integrerat bolag står för större delen av marknaden. Detta bolag har inte varit det mest öppna när det gäller att ta till sig filmer som inte följer mainstream-fåran, vilket gjort det svårt för både svenska och importerade filmer med större ambitioner att visa upp sig i hela landet och på bred front.

Detta är ett stort dilemma för det vi kallar smalare film. Även om filmen blir omskriven och omtalad finns den bara i de större städerna och den ute i riket som verkligen vill se den måste antingen färdas ett antal mil eller vänta på DVD:n, alternativt ladda ned filmen illegalt.

En digital distribution ger rent tekniskt alla filmer större möjlighet till spridning. Nu måste det inte göras 35mm-kopior som ska fraktas land och rike runt.

Under de närmaste åren måste det vara en prioriterad uppgift för Filminstitutet att utforma ett system som gör att alla filmer som har distribution i Sverige också ges tillträde till våra biografier. Att se till att monopol och licenser inte sätter stopp vid dörren till våra filmstäder.

Filminstitutet har nu beslutat att 27 biosalonger runt om i landet ska få ett investeringsstöd på sammanlagt 10 miljoner för installation av digital utrustning. Stödmottagare är både SF:s biografier och andra biografägare. Filminstitutet står för 60% av investeringen, resten ska komma från ägaren. Villkoret idag är att dessa biosalonger ska ha minst tio svenska premiärer per år och att minst 25% av visningarna ska vara svensk film.

KLYS anser att detta är ett bra initiativ, men det vore rimligt att den samhälleliga satsningen på 60% av investeringen, skulle ställa krav på att åtminstone 50% av visningarna ska vara svensk film. Här bör också ges riktlinjer för att kort- och dokumentärfilmen ska visas i dessa salonger. Om inte klara riktlinjer utformas är risken överhängande att alla övriga biosalonger fylls av det normala storfilmssortimentet.

Ett förslag är att skapa en digital, landsomfattande repertoarbiografkedja för svensk film "Sverigebiografen" med SFI som huvudman och med stark medverkan av landets kommuner. Varje svensk film som får distributionsstöd av SFI ska garanteras biografdistribution antingen med en kombination av sedvanlig kommersiell biodistribution och visning på "Sverigebiografen", alternativt bara på "Sverigebiografen", som inte ska vara vinstdrivande utan bara ta ut en självkostnad i biografersättning. Detta skulle kunna innebära ytterligare intäkter till dem som gör filmerna.

** utveckla biografens roll som kulturell mötesplats i hela landet*

Det finns en stark biografkultur i Sverige. I vårt avlånga land har det funnits biograf i stort sett i varje by. För folkrörelserna var det naturligt att deras samlingslokaler också visade film. Många salonger har försvunnit, men trots detta lever en stolt biografkultur kvar i Sverige. Men det gäller att vidta åtgärder nu, innan alla dessa lokaler omvandlats till köptempel. I våra större städer kommer vissa biografier helt och hållet omvandlas till en del av det som brukar kallas "upplevelseindustrin". Filmens kvaliteter är inte längre det centrala, utan vi åskådare blir snarare en del av ett stort dataspel.

Än viktigare blir det därför att värna och utveckla de biografier som visar de verk där filmens innehåll och visuella uttryck är så starkt att den påverkar åskådarens tankevärld långt efter det att filmens sluttexter rullat ut. En levande biografkultur är också nödvändig för att hålla vårt filmarv levande. Vi tror att den kulturinstitution som fortfarande finns i varje svensk kommun, biblioteket, kan spela en viktig roll i spridningen av svensk film, lång och kort oberoende av genre. Norge visar där ett exempel på hur filmarvet kan digitaliseras och göras tillgängligt via fiberkabel till folkbiblioteken. En möjlig väg är att avtal sluts med upphovsmännen/de utövande konstnärerna och deras organisationer, för att möjliggöra tillgängliggörande av film i hemdatorn med en kod på bibliotekskortet. Med dagens teknik och med avtalsberedda organisationer som företräder upphovsmäns och utövande konstnärers rättigheter borde det vara möjligt att smidigt administrera.

Biografen är också en utmärkt arena där olika konstarter kan mötas, som de ju redan gör i det filmiska slutresultatet.

** verka för filmmarknadens utveckling i alla visningsformer.*

KLYS anser det av största vikt att Filminstitutet har en hög kompetens och ett stort nätverk när det gäller kunskaper om den tekniska utvecklingen. SFI bör vara en spjutspets både nationellt och internationellt när det gäller kunskap på detta område. Det är till denna institution svenska filmskapare ska kunna vända sig med frågor om framtidens visningsformer.

** öka kunskapen om film och rörlig bild hos barn och ungdom och stimulera deras eget skapande*

Liksom på teknikens område måste SFI vara en spjutspets för forskning kring den rörliga bilden, dess historia och påverkan på vår upplevelse av omvärlden. Filmpolitiken får inte bara bli en stödordning, vi måste också veta vad som blir följden av alla de bilder som vi producerar och sprider och vilken makt det filmiska mediet har över våra liv och tankar och handlingar.

Ett viktigt medel för detta är att finnas med i de sammanhang där den rörliga bilden används, t ex i skolan. Redan idag har nästan alla ungdomar sin egen kamera, i form av en mobiltelefon. Det finns redan ett verktyg i var mans hand. Låt dem som behärskar konsten och hantverket få förmedla hur detta redskap kan användas. Filminstitutet bör också vara den instans som binder ihop utbildningen på våra filmhögskolor, filmvetenskapen på universitet och högskolor med branschen som helhet.

** bevara filmer och material av film- och kulturhistoriskt intresse och i ökad utsträckning tillgängliga dem för forskning och allmänhet*

Som sagts ovan både bör och kan filmskatten bli tillgänglig i så hög grad som möjligt. Det ska vara enkelt att nå dessa filmer både i offentlig miljö och i hemmet.

I och med att videobranchen lämnade filmavtalet upphörde också Filminstitutets stöd till utgivning av DVD. Menar man allvar med att tillgängliggöra filmskatten måste det också finnas en offentlig utgivning av både äldre och nyare filmer. Det måste också finnas en öppenhet att sprida våra filmverk i framtida plattformar som vi ännu inte känner till.

Filminstitutet har också avvecklat all form av publicistisk verksamhet med argumentet att det inte tillhör kärnverksamheten. Trots alla nya kanaler tror vi att en filmtidskrift likt Chaplin eller att Filmografen finns i tryckt form är viktiga beståndsdelar, både i debatten om filmkonsten och i dokumentationen om vårt filmarv.

** utveckla det internationella utbytet och samarbetet på filmområdet*

Även på detta område har tekniken sprungit ifrån politiken. På nätet kommunicerar hela världen, inte minst via rörliga bilder. Detta samtidigt som det blir allt svårare för både inhemska och utländska filmer att komma fram till den stora vita duken.

En form av alternativ distribution är den flora av filmfestivaler som etablerats. 200 000 besök på den årliga filmfestivalen i Göteborg måste vara ett av landets största kulturevenemang.

KLYS vill se en förstärkning av de medel som går till ett direkt konstnärligt samarbete. Det är viktigt att stimulera ett gemensamt arbete över landgränserna. Stimulansen och medlen bör tillföras redan på idéstadiet för att filmiska konstnärer ska ges en sporre att initiera dylika projekt. De medel från Filminstitutet som idag förmedlas via nordisk Film- och Tv-fond och Eurimages är väldigt traditionella när det gäller krav på distributionsformer. Här bör Sverige driva på en modernisering så att nya medier och fönster kvalificerar för stöd. Det borde också enligt KLYS finnas enklare sätt än vad det finns idag för filmskapare att komma åt internationella filmstöd.

** verka för ökad jämställdhet i svensk filmpolitik*

KLYS välkomnar ett tydligt genusperspektiv i filmpolitiken och avsikten att förbättra kvinnliga filmskapares villkor. Genusperspektivet bör återfinnas i alla led i filmskapandet. Som tidigare sagts är nuvarande stödordningar snarare konserverande än progressiva när det gäller jämställdhet. Vi kan konstatera att när det gäller de två filmområden som får minst medel, kort- och dokumentärfilm, råder här i stort sett en 50/50-relation mellan män och kvinnor när det gäller beviljade stöd. Annorlunda är det när det gäller långfilmen. KLYS anser därför att det behövs vidtas ytterligare åtgärder för att öka jämställdheten i filmbranschen som helhet.

KLYS noterar att det i punkterna ovan, till skillnad från i de nationella kulturpolitiska målen, saknas en målsättning om främjande av villkoren för konstnärligt skapande.

4. Finansieringen av den svenska filmpolitiken

4.1 Förutsättningar för ett nytt filmavtal

Mot bakgrund av de stora förändringar som skett inom produktion och distribution av film har nuvarande filmavtal spelat ut sin roll. Som också utredningen påpekar är det svårt att försöka tvinga en ny part in i ett avtal och ingen ny aktör har heller frivilligt velat bidra till finansieringen. Därför anser KLYS att den svenska filmpolitiken ska grundas på en filmlag, som innebär att alla som visar, säljer eller hyr ut film åläggs att bidra till finansieringen av filmstödet. Filmpolitiken kan på det viset genom lagstiftningen införlivas i den offentliga kulturpolitiken. Tillsammans med statliga medel kan utfallet av avgifter från dem som exploaterar film ge en nödvändig och kraftfull ökning av filmstödet.

4.3 Höjd mervärdesskatt på biografföreställningar

Eftersom det finns både biografer som är avgifts- och mervärdesskattebefriade och biografer som är avgiftsbefriade, men mervärdesskatteskyldiga, är det svårt att helt fastställa vilken effekt höjd moms skulle få på biljettpriserna. Emellertid tycker många att biljettpriset på biografföreställningar är tillräckligt högt som det är idag. 2007 kostade en biobiljett 81.10 kr. År 1950 kostade den 2.01 kr, vilket motsvarar 32.80 i 2007 års priser. Det är inte billigt att gå på bio och med en ytterligare höjning finns det risk att biobesöken minskar.

Vidare anser KLYS att en enhetlig mervärdesskattesats på 6 procent för kulturområdet bidrar till att göra kulturen tillgänglig och har positiv effekt på skapande verksamhet. Genom höjd moms på biobiljetter skulle biobesök i momshänseende falla utanför det kulturella området.

5. En ny svensk filmpolitik

Utvecklingsstöd

KLYS anser i likhet med utredningen att möjligheterna för regissörer och manusförfattare att få utvecklingsstöd utan medverkan av producent bör utökas och förtydligas. Om vidareutveckling av filmprojekt skulle förbehållas producenterna är risken stor för att många idéer och initiativ sållas bort innan de fått en möjlighet att ytterligare bearbetas eller prövas.

Idag talas det om vikten av stora starka producenter för att den svenska filmen ska överleva. Vi tror snarare att det är viktigt att ge stöd åt nya strukturer och konstellationer av filmskapare. Att olika kategorier av upphovsmän inom filmområdet går samman och utvecklar ett, två eller många projekt tillsammans. Jämför gärna med en fri teatergrupp. Här ska konsulenterna kunna gå in och ge stöd åt både kort- och långsiktigt utvecklingsarbete. En process som främjar experiment och nyskapande.

I övrigt när det gäller avsnitt 5 vill KLYS hänvisa till medlemsorganisationernas respektive yttranden.

6. Bevarande och tillgängliggörande av filmarvet

Som ovan nämnts anser KLYS att det är av stort intresse att satsa på bevarande och tillgängliggörande av filmarvet. Vi menar dock att det inte idag finns tillräckliga skäl för en sammanslagning av Filminstitutets arkiv och KB:s avdelning för audiovisuella medier.

KLYS stöder vidare utredningens förslag att staten årligen bör lämna ett bidrag till Stiftelsen Ingmar Bergman om 500.000 kr.

7. Svenska filminstitutets roll m m

Svenska Filminstitutet, som idag har filmavtalets parter som grundare, skulle enligt KLYS kunna bli en statlig institution som förvaltar hela eller delar av det filmpolitiska program som riksdag och regering fastställer. Det är viktigt att SFI värnas som en självständig nationell institution för de filmpolitiska insatserna, även när nuvarande filmavtal upphör. Långsiktighet och stabilitet måste sättas i första rummet och de ekonomiska förutsättningarna bör bli gällande för en längre period, i likhet med public service-avtalen.

Den styrelse som regeringen utser för denna institution bör innehålla representanter från området i vid mening. Inte minst bör upphovsmännens och filmarbetarnas intressen finnas med liksom konsumenternas av rörlig bild.

SFI bör kunna spela en större roll än idag för samordnade insatser mot illegalt utnyttjande av filmer och framför allt medverka till att den lagliga tillgängligheten av filmer på nätet förbättras. I detta sammanhang kan nämnas att KLYS under 2008 deltog i regeringens s k branschsamtal angående illegal fildelning, där vi tillsammans med andra upphovsrättsorganisationer (såsom STIM, Sami och Tromb) som företräder uphovsmän och utövande konstnärer ingav en skrivelse som presenterade kulturskaparnas syn på främjande av legala alternativ och stävjande av illegal fildelning på Internet.

Högsta domstolen fastställde i mars 2008 att ett TV-bolag genom att sända reklamavbrott i två långfilmer ändrat i filmverken och därmed kränkt filmregissörernas egenart enligt 3 § upphovsrättslagen, som reglerar uphovsmäns ideella rätt. Trots detta har producenter och distributörer i princip underkastat sig de kommersiella kanalernas krav på att få avbryta filmer med reklam och kräver att filmupphovsmannen ska ge sitt samtycke till sådana avbrott. Men den ideella rätten kan med bindande verkan efterges endast till en till art och omfattning begränsad användning av verket. Mot den bakgrunden anser KLYS att en filmupphovsman som fått statligt stöd aldrig ska behöva ge ett generellt tillstånd till reklamavbrott. En eftergift av den ideella rätten ska bara kunna ske om uphovsmannen själv får bestämma om var i filmen reklamavbrotten ska göras.

Inställningen borde enligt KLYS kunna omfattas av en offentlig filmpolitik och SFI borde ha en sådan regel i sin stödgivning.

För KLYS

Ulrica Källén
Föbundssekreterare/förbundsjurist KLYS